

Téma: *-hAtÓ* és *-AndÓ* képzős elemek állítmányi szerepben – mondattanilag az igékhez hasonló viselkedést mutatnak

1. Bevezetés

magyarban ige-igekötő szórend (hangsúlytalan igető), ha van a mondatban:

- igevivő: Péter **elment**; Mari **okosnak tartja Julit**; **Okosak** vagytok stb.;
- mondattagadó *nem*: Péter **nem ment el**; Mari **nem tartja okosnak Julit**; **Nem** vagytok okosak;
- fókusz: **Csak Péter ment el**; Péter **mikor ment el?**; **Nem Péter ment el**;

utóbbi kettő esetén: az igevivő sem ékelődhet a mondattagadó *nem*, illetve a fókuszált összetevő és az igető közé:

- (1) a. Csak Marit *meghívtam / hívtam meg.
a'. Nem *meghívtam / hívtam meg Marit.

2. Fókusz és negáció az igeneveknél

2.1. Főnévi és határozói igenevek

az igevivő és az igenévi tő az igei szerkezetekhez képest szabadabban viselkedik: az igevivő állhat az igenévi tő és a fókuszált összetevő, illetve a *nem* előtt, mögött, vagy között is:

- (2) a. Szeretném csak Marit meghívni / hívni meg.
a'. Szeretném nem meghívni / hívni meg Marit.
b. A számítógépet bekapcsolva / kapcsolva be látott neki a munkának.
b'. A számítógépet nem bekapcsolva / be nem kapcsolva / nem kapcsolva be nem lehet dolgozni.

2.2. Melléknévi igenevek

- nem lehet állítmány (3a), csak jelző (3b);
- az igevivő kötelezően az igenévi tő előtt áll (akárcsak az állítmányi szerepű mellékneveknél (3c));

- (3) a. *Az okos lány csak Marit meghívó / hívó meg.
b. A csak Marit meghívó / *hívó meg lány okos.
c. A társaságból csak Mari lehangolt / *hangolt le.

3. *-hAtÓ* és *-AndÓ* konstrukciók

- (4) a. Ez a probléma megoldható / megoldandó.
b. *Ez a probléma oldható meg / oldandó meg.
- (5) a. Ez a probléma nem megoldható / megoldandó.
b. Ez a probléma nem oldható meg / oldandó meg.
- (6) a. Ez a probléma nem volt megoldható / megoldandó.
b. *Ez a probléma nem volt oldható meg / oldandó meg.
- (7) a. *Ez a probléma hogyan megoldható / megoldandó?
b. Ez a probléma hogyan oldható meg / oldandó meg?
- (8) a. Ez a probléma hogyan volt megoldható / megoldandó?
b. *Ez a probléma hogyan volt oldható meg / oldandó meg?

¹ A konferencián való részvételemet az OTKA (NK 100804 „Átfogó magyar nyelvtan” – “Comprehensive Grammar Resources: Hungarian”) támogatta.

jellegzetességek:

-szófaj: melléknévi tulajdonság, hogy lehetnek állítmányok (vö. Kiefer-Ladányi 2000: 162);

-igevivő helye az állítmányi helyzetű fejhez képest változó – ezt befolyásoló tényezők: létige testessége és a mondatban előforduló mondattagadás / fókusz:

-ha a létige testes → kötelezően a fej előtt áll (6, 8);

-ha a létige testetlen: semleges mondatban kötelezően a fej előtt (4);

nem semleges mondatban: mondattagadó *nem* esetén: előtte vagy utána (5);

fókusznál: kötelezően (!) a fej után (7);

„üres” *van* egy analógiás folyamatot látszik elindítani (mintha az *oldható/oldandó* ige lenne);

miért?: van valamilyen állítmányi szerepű igei jellegű elem a mondatban – ezt mintha igeként fogadnánk el → annak megfelelően kezeljük;

4. -hAtÓ és -AndÓ konstrukciók transzformációs generatív elemzése (Alberti-Medve 2002/2005)

ha a rendszerben valamiféle rés van → analógiás elvek kezdenek működni

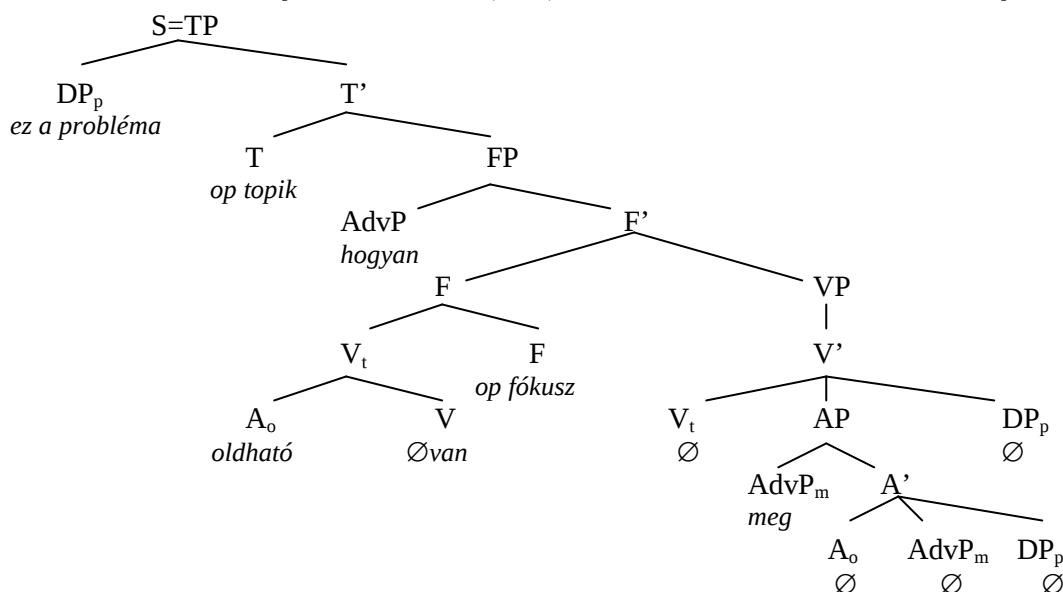
jelen eset: az igeinek nincs hangalakja, amire szükség lenne a negációs és fókuszos konstrukciókhoz (hangsúlyosság kiemelése).

megerősödő analógiás folyamatok → egy új szabályrendszer előállításához vezetnek

jelen eset: mondattagadás: a melléknévi főfejmozgatással belép az igei fejbe ezáltal testet adva neki;

fókusz: ez a komplex (A+V) fej mozog be szintén fejmozgatással az F-fejbe ugyanezen okokból (9).

(9) [TP Ez a probléma_p] [FP hogyan [F+(V+A_o)_t oldható]] [VP [VØ_t]] [AP meg Ø_o Ø_p]

5. Problémafelvetés

(10) a. El szabad gondolkodni ezen a problémán. (*szabad* szófaja?)

b. ^{???}El érdemes gondolkodni ezen a problémán. (Napkelte)

akár már semleges mondatban is lehetséges az igei fej állítmányi melléknévvel való kitöltése?

Irodalom:

Alberti Gábor – Medve Anna (2002/2005): *Generatív grammatikai gyakorlókönyv*. Janus/Books / Gondolat, Budapest.

Alberti, Gábor – Anna Medve (2000): Focus Constructions and the “Scope-Inversion Puzzle” in Hungarian. *Approaches to Hungarian 7*, SZTE, Szeged, 93–118.

É. Kiss Katalin (1992): Az egyszerű mondatok szerkezete. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 1, Mondattan*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 79–177.

Kiefer Ferenc – Ladányi Mária: A szóképzés. In: Kiefer Ferenc (szerk.) (2000): *Strukturális magyar nyelvtan 3, Morfológia*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 137–164.